

VoF-undersökningen *2015*

Hösten 2015 publicerade VoF en opinionsundersökning om vad svenska folket tror på gällande vetenskap och ovetenskap, förvillelser och konspirationsteorier. **Peter Olausson** berättar.

Föreningen Vetenskap och Folkbildning har till syfte att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i en fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga och ogrundade föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt.

Ur VoF:s stadgar

ATT BEKÄMPA FELAKTIGA och ogrundade föreställningar är ett viktigt men otacksamt arbete som aldrig tar slut. Det finns hur mycket som helst att bemöta, och det dyker oavbrutet upp nya märkliga påståenden, läror och vansinigheter. Därför måste man prioritera. Det kan man göra

på många sätt, men två givna prioriteringar är vanföreställningar som är *farliga* och vanföreställningar som är *spridda*.

Om en felaktig föreställning innebär påtagliga risker så är dessa ofta någorlunda enkla att bedöma. Det är en helt annan sak att avgöra hur pass spridd en viss vanföreställning är. "Spännande" pseudovetenskap får lätt mer utrymme än "tråkigare" frågor, men de senare kan ha långt fler anhängare. Debatter i andra länder, i synnerhet USA, kan också ge intryck av att den ena eller andra vanföreställningen är vanligare i Sverige än den i själva verket är.

Vad som behövs är en kartläggning; en enkätundersökning där man frågar folk vad de tycker och tror om såväl vetenskap och pseudovetenskap i allmänhet som specifika frågor, konspirationsteorier och så vidare i synnerhet.

Eftersom en sådan undersökning ligger i linje med VoF:s syfte var det egentligen självklart att föreningen förr eller senare skulle ta sig an uppgiften. Särskilt som ingen ordentlig undersökning i den stilen genomförts tidigare i Sverige.

I början av förra året gav VoF undersökningsföretaget Demoskop i uppdrag att utföra en opinionsundersökning med frågor som tagits fram i föreningen. Frågan om genom-

**"Spännande"
pseudovetenskap
får lätt mer
utrymme än
"tråkigare"
frågor, men de
senare kan ha
långt fler
anhängare.**

fördes under perioden 5–11 maj 2015. En slumpmässigt utvald telefonrekryterad panel fick svara på 52 frågor om vetenskap och ovetenskap.

Frågorna var som regel ställda så att den svarande fick ange sin inställning till ett påstående, en lära eller liknande på en skala 1–7, från kategoriskt avfärdande till fullkomlig acceptans. De var fördelade på fyra områden. Här är de tillsammans med några exempel på frågor som ställdes:

- **Inställning till vetenskap** handlade om evolutionsläran, den globala uppvärmningen, slagrutor och elöverkänslighet.
- **Konspirationsteorier** tog upp några av vår tids vanligaste och/eller mest kända konspirationsteorier, som chemtrails, fejkade mänlandningar och att USA:s regering låg bakom terrorattackerna 9/11.
- **Medicin & hälsa** var frågor om alternativmediciner som akupunktur, healing och homeopati, liksom inställningar till genmodifierade organismer och vacciner.
- **Tro & övernaturlighet** innebar frågor om spöken, gudar, reinkarnation, ödet, kreationism och astrologi.

Målgruppen var den svenska allmänheten i åldern 18–89 år. Resultatet vägdes med avseende på kön, ålder, utbildningsnivå och parti (vad personen uppgav sig ha röstat på i det senaste riksdagsvalet). Sammanlagt svarade 1113 personer.

Den 29 oktober släpptes rapporten *VoF-undersökningen 2015*. Samma dag publicerades en artikel i *Dagens Nyheter* undertecknad av fem ledamöter i riksstyrelsen.

Vissa resultat kan anses vara glädjande: t.ex. finns det få klimatförnekare och en majoritet anser att man kan förlita sig på den vetenskapliga metoden som källa till kunskap. Andra resultat är mer anmärkningsvärda – som att nästan hälften av dem med enbart grundskoleutbildning tror att slagrutor är tillförlitliga verktyg för att hitta vatten med.

I pressmeddelandet kunde man läsa, ”Vissa resultat i undersökningen gläder mig lite extra, kommenterade Linda Strand Lundberg, ordförande i Vetenskap och Folkbildning. Vi kan till exempel se att en stor majoritet av de som svarat ser nytta av vaccinering mot barnsjukdomar, såsom mässlingen. [...] Trots att en stor majoritet ställer sig bakom den vetenskapliga metoden så pekar vissa av svaren i helt motsatt riktning. Det visar hur viktig folkbildningen fortfarande är år 2015!”

Undersökningen fick stor uppmärksamhet i media. VoF fick pressutrymme av en sort och omfattning som annars brukar vara reserverade för de mest nyhetsmässiga av Årets förvillare. Radio, TV och en rad tidningar tog upp vetenskap, pseudovetenskap och märkliga saker som folk tror på. En rad mer eller mindre etablerade anhängare av diverse villoläror tog dem i försvar och kritiserade undersökningen, VoF och vetenskapens metoder.

Undersökningen var efterlängtd. Den gav mycket material som kan få stor användning i VoF:s kommande arbete. Det gäller såväl goda som dåliga nyheter.

Vi fick svart på vitt att de som tror på en av människor förorsakad global uppvärmning är långt fler än de mer eller mindre uttalade ”klimatskeptikerna” (85% respektive 5%). Enligt undersökningen tror 41% av svenskarna inte

alls (den starkaste negativa kategorin) på att mänskligheten kan delas upp i biologiska raser. En fjärdedel tror på slagruta, mer eller mindre, och ungefär lika många tror inte alls på att de är till någon hjälp när man letar efter vatten. Att månlandningen, 9/11 och Estonia-katastrofen är omfattande konspirationer är det bara några få procent som tror; de som avfärdar idéerna helt är oerhört många fler. På homeopati, en av kvacksalveriets renaste (i dubbel bemärkelse) läror, tror 14%, men hela 35% har ingen uppfattning om den. Att riskerna med vacciner överstiger nyttan samlade bara 7% av rösterna, att jämföra med 80% som trodde tvärtom. Samtidigt lutar 40% åt att modifierade organismer är farliga för hälsan, och nästan lika många åt att överkänslighet för el och mobilstrålning är reella hälsoproblem.

Den aspekt som de flesta nyhetskanaler fann intressantast var hur vanliga olika villoläror är i olika politiska läger. Det var också sådant som poängterades i vårt pressmeddelande.¹ Här fanns såväl någorlunda förväntade samband (som att miljöpartister oftare tror på alternativmedicin, vänsterpartister på att konflikten i Ukraina riggades av väst och kristdemokrater på Gud) som mindre väntade (som att vänsterpartister oftare tror på reinkarnation, sverigedemokrater på UFO:n och moderater på chemtrails).

Artikeln i DN fokuserade helt på påståendet "Människan kan delas in i olika biologiska raser". Av samtliga svarande hade 21% hållit med om det i högre eller lägre grad, av Sverigedemokraterna 48%. Utifrån detta lades texten ut om rasbegreppets förödande konsekvenser under 1900-talet, dess biologiska omöjlighet och vikten av för-

Nästan hälften av Sverigedemokraternas väljare tror att människor i högre eller lägre grad kan delas in i raser.

stärkta insatser i såväl grundskolans biologiundervisning som i folkbildningen.

Kritiken lät inte vänta på sig. Naturligtvis inte; det mesta VoF gör som är värt att göra kritiserar, av olika anledningar och på olika sätt. Fanns det då någon välgrundad kritik?

Per Gudmundsson skrev i *Svenska Dagbladet*, "Någon fråga om tron på opinionsmätningar som utgår från webbpaneler och bryter ner svaren från drygt tusen respondenter, varav en stor del sannolikt inte har någon partisympati alls, på detaljnivå har dock inte ställts. Man kan utgå från att slumpen har spelat viss roll för mätningens

resultat. Vilket är en smula ironiskt, när föreningen bakom annars – med den äran – bekämpar vidskepelse om slagru- tor, homeopati och själavandring.”

Man kan konstatera att urvalsgrupperna för flera par- tier var små, med felmarginaler på flera procent. Annor- lunda uttryckt så hade en handfull personer som tyckt lite annorlunda kunnat förändra ”åsiktsprofilen” åtskilligt för ett mindre parti.

Visserligen var flera uppgifter användbara som indika- tioner, som till exempel när SD:s sympatisörer i rasfrågan skiljde ut sig långt bortom alla felmarginaler. Å andra si- dan byggde andra uppgifter som cirkulerade i media på tämligen klen underlag. Undersökningen var utformad för att kartlägga uppfattningar bland svenskar i allmänhet, inte för att kartlägga uppfattningar inom samtliga riks- dagspartier; i så fall skulle den ha sett annorlunda ut.

Annan kritik gick ut på att vissa frågor inte var så välfor- mulerade som man hade kunnat önska.

Till exempel en av frågorna som rörde konspirations- teorier: ”Forskningsresultat är ofta köpta av industrin och därmed inte tillförlitliga”. Vad är ”ofta”? Att en undersök- ning beställd och betalad av X tenderar att ge svar som på ett eller annat sätt tilltalar X är sannerligen ingen nyhet.

Eller den här: ”Chemtrails, dvs avsiktliga utsläpp av äm- nen från flygplan, används för att manipulera människor eller väder”. Chemtrails är en av vår tids riktigt spridda konspirationsteorier, som går ut på att kondensstrimmor- na från flygplan i själva verket är giftiga ämnen, virus el- ler något annat otäckt som mörka makter med ett oklart men illasinnat syfte låter sprida ut (se Peter Olausson och

Carl-Johan Åkerberg: Chemtrails!, *Folkvett* 2014:3). Fast idén har en mycket svag men dock koppling till verkligheten: det förekommer faktiskt att man sprider ut ämnen, exempelvis silverjodid, över moln för att framkalla regn. Visserligen har detta oerhört lite att göra med den spridda bilden av chemtrails, men det hade ändå varit önskvärt om frågan varit tydligare formulerad för att undvika sammanblandning med verkligheten.

En fråga gick ut på om det finns liv på andra planeter. Syftet med frågan är oklart.

Att VoF skulle låta göra en opinionsundersökning som denna var som sagt självklart. Det var ett bra initiativ som gav oss såväl god publicitet som kunskaper om vetenskapens och pseudovetenskapens ställning i samhället.

Med tanke på att det var vårt första försök så är det inte konstigt att det fanns en del att förbättra. Icke desto mindre fanns det flera svagheter som inte borde ha släppts igenom. En del var sådana som vi ofta kritiserar andra för.

Några frågor kunde tolkas på olika sätt.

Hälften av frågorna gällde övernaturliga fenomen respektive konspirationsteorier; alternativmedicin, där debatten ofta är hetast och konsekvenserna störst, stod för bara 15% av frågorna.

För nästan alla frågor var rätt svar nej. Det fanns en risk att den utfrågade såg det tydliga mönstret och insåg vilka svar vi ville ha.

I debatten som följde fokuserades nästan enbart på en aspekt som undersökningen inte var utformad för: hur svaren korrelerade med politisk färg.

Nästa gång — för det kommer troligen att bli fler un-

dersökningar — kommer arbetet att ta i beaktande den berättigade kritik som framförts, såväl internt som externt. Vi måste ju ställa minst lika höga krav på oss själva som på dem vi kritiserar. ✍

KÄLLOR & LÄSTIPS

Ny opinionsundersökning: vidskepelse, konspirationsteorier och pseudovetenskap hos svenska folket; VoF-bloggen 29 oktober 2015 — www.vof.se/blogg/ny-opinionsundersokning-vidskepelse-konspirationsteorier-och-pseudovetenskap-hos-svenska-folket/

Karin Bojs: Folk litar på vetenskap efter partifärg, *Dagens Nyheter* 29 oktober 2015 — www.dn.se/nyheter/vetenskap/karin-bojs-folk-litar-pa-vetenskap-efter-partifarg/

Per Gudmundson: Miljöpartister tror mänlandningen var bluff, *Svenska Dagbladet* 29 oktober 2015 — www.svd.se/miljopartister-tror-manlandningen-var-bluff/av/per-gudmundson

Christopher Kullenberg: Vetenskap, Folkbildning och Sifokrat, bloggen Intensifier 31 oktober 2015 — www.christopherkullenberg.se/vetenskap-folkbildning-och-sifokrat/

Ulf Danielsson: Jag, en vidskeplig konspirationsteoretiker? ulfdanielsson.com, 30 oktober 2015 — ulfdanielsson.com/jag-en-vidskeplig-konspirationsteoretiker/

NOTER

1. Pressmeddelandets inledning: "Bland Miljöpartiets väljare tror många på änglar och healing, hälften av Sverigedemokraternas sympatisörer tror på mänskliga raser, och en tredjedel av Kristdemokraternas anhängare förkastar evolutionsläran."